

Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satura izpratnes attīstībā

Mg. iur. Rolands Kikors

Dukascopy Bank SA (Šveice) un AS Dukascopy Europe IBS, Latvija
rolands.kikors@gmail.com

Kopsavilkums

Rakstā tiek analizēta līdzšinējā Latvijas Republikas tiesu prakse, tostarp judikatūra, analogijas kā juridiskās metodes piemērošanā privāttiesībās. Pareiza analogijas piemērošana vairs nevar tikt saistīta tikai ar analogijas jēdziena iegaumēšanu un lietošanu noteiktās situācijās. Svarīgi ir ievērot arī no tiesību viedokļa nozīmīgos materiāli tiesiskos aspektus, kā arī vērtēt pamattiesību trīskāršo ietekmi katrā konkrētā gadījumā. Apskatot šeit minētos apstākļus privāttiesību kontekstā, var secināt, ka tiesām ir pienākums izvērtēt, vai labums, ko gūst prāvā uzvarējusi puse, objektīvi ir tāds un ne lielāks, kā tas būtu nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, un vai zaudējušai pusei piespriests nav lielāks par nodarīto kaitējumu.

Atslēgvārdi: analogija, pamattiesību trīskāršā ietekme, privāttiesības.

Ievads

Atkal un atkal pāršķirot Latvijas privāttiesību tiesu prakses materiālus par analogijas piemērošanu un skatot tos par laiku kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, ar bažām jāvērtē tas, ko tiesas nospriedušas visās tiesu instancēs. Lai gan lietas dalībniekiem privāttiesisku jautājumu risināšanā ir visai lielas iespējas ietekmēt tiesas nolēmumu – šādas tiesības izriet no procesuālajiem normatīvajiem aktiem un Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme), bieži vien šis aspekts netiek ņemts vērā un vispārējās jurisdikcijas tiesas analogija tiek piemērota vai nepiemērota patvaļīgi, turklāt neievērojot analogijas jēdziena un satura izpētes robežas. Tādēļ šajā publikācijā uzmanība pievērsta analogijas piemērošanai tieši privāttiesībās, kurās pusēm netiek piešķirtas tik lielas tiesiskās aizsardzības iespējas kā administratīvajās tiesībās un krimināltiesībās.

Rolands Kikors. Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satura izpratnes attīstībā

Analogijas piemērošana tiesu praksē juridiskā nozīmē ir visai “bīstama” juridiskā metode, jo kādas personas liktenis tiek izšķirts nevis tā, kā to likumdevējs *expressis verbis* ir noteicis, bet gan līdzīgi, proti, mazliet citādi. Pirmšķietami (*prima facie*) tas izskatās pretēji Satversmes 91. pantā noteiktajam: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” [4]

Tomēr analogijas piemērošanas gadījumā pastāv gan piesaiste, gan saskaņa ar likumu, kas tiek pamatota ar tiesību normas mērķi un jēgumu. Turklāt analogijas slēdziena izejas punkts vienmēr ir jēdziens “līdzība” [48, 98]. Analogija ir arī viena no tām retajām juridiskajām metodēm, uz kuras piemērošanu var paļauties likumdevējs, ja tas no sevis neatkarīgu iemeslu dēļ nav spējis izdot tiesību normas visiem iespējamiem dzīves gadījumiem.

Analogijas kā jēdziena un satura izpratne juridiskajā literatūrā – vismaz Latvijā un Vācijā – ir visai plaši aprakstīta un analizēta. To darījuši vairāki Latvijā pazīstami tiesību zinātnieki, piemēram, E. Meļķis [46], J. Neimanis [47, 48], A. Plotnieks [49], E. Kalniņš [41], G. Slaņķe [52], kā arī starpkaru Latvijas tiesību zinātnieks V. Sinaiskis [51]. Savukārt Vācijā šim tematam pievērsis uzmanību ievērojama tiesību zinātnieks J. Esers [39], T. Hellers [40], A. Kaufmans [42], D. Šmalzs [50], F. Budlinskis [37] u. c. Tādējādi interesentiem Latvijā pieejamas ne tikai savas valsts tiesību zinātnieku atziņas, bet arī vācu tiesību zinātnieku pētījumi – pietiekams informācijas apjoms par analogijas jēdzienu un saturu. Vai tas ir arī pilnvērtīgs mācību materiāls, kas ļauj izprast analogijas jēdziena un satura pareizu piemērošanu reālajā dzīvē? Ar to diemžēl nepietiek, jo modernā sabiedrībā nepieciešams studēt un analizēt arī analogijas piemērošanas praksi kopsakarā ar mūsdienu modernajām vajadzībām.

Kāpēc uzmanība tiek pievērsta tieši analogijai, nevis kādai citai juridiskai metodei? Tāpēc, ka tiesu praksē analogija ir visvairāk piemērotā juridiskā metode [49, 313]. Tajā pašā laikā analogija ir arī visvairāk kļūdaini piemērotā juridiskā metode, kas ieskicē diezgan pamatīgas problēmas fizisko un juridisko personu tiesiskajā aizsardzībā tur, kur pusēm *per se* šāda aizsardzība ir ievērojami mazāka nekā administratīvajās lietās un krimināllietās. Šāds secinājums ir gūts, iepazīstoties ar Latvijas tiesu praksi privāttiesībās, kas izveidojusies pēc neatkarības atjaunošanas. Problēmas ir gan analogijas jēdziena un satura nepareizā piemērošanā, gan analogijas piemērošanā tur, kur nav šādas vajadzības, gan nepiemērošanā tur, kur tas ir vitāli svarīgi. Savukārt bieži vien kļūdainā analogijas piemērošana un / vai nepiemērošana ir klišejski iesakņojoties tiesu praksē, piemēram, privāttiesībās, turklāt tā skar arī cilvēka pamattiesību trīskāršo ietekmi un vairs neatbilst Satversmē garantētajām cilvēka pamattiesībām. Lai gan strīds ir starp divām privātpersonām, cilvēka pamattiesību aizskārums var izpausties arī nepareizi piemērotas vai nepiemērotas analogijas un līdz ar to arī kļūdaina sprieduma veidā.

Raksta mērķis ir veicināt analogijas jēdziena un satura izpratni ne tikai juridiskajā literatūrā un tiesu praksē, bet arī plašāk, tādējādi stiprinot kā fizisko, tā juridisko personu tiesisko aizsardzību tieši privāttiesībās. Rakstā tiek pierādīts, ka privāttiesisku strīdu daba jau *per se* izgaismo analogijas piemērošanas problēmas.

Privāttiesību tiesu prakses / judikatūras statistiskā analīze

Analogijas jēdziena un satura problemātika izriet no Latvijas Republikas privāttiesību tiesu prakses. Turklāt ne tikai no pirmās instances tiesu vai apgabaltiesu prakses, bet arī no Latvijas Republikas Augstākās tiesas (turpmāk – Augstākā tiesa) prakses, tostarp judikatūras. Savukārt, ja kļūdas var saskatīt judikatūrā, jāpadomā, kāds izglītības līmenis tiek piedāvāts tiesību zinātņu studentiem, praktiķiem un tiesību normu piemērotājiem. Iepazīstoties un analizējot kopumā 72, manuprāt, nozīmīgākos spriedumus kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, var konceptuāli secināt, ka statistiskie rādītāji ir šādi:

- divās trešdaļās gadījumu analogija tiek attiecināta uz materiālo tiesību normām;
- vienā trešdaļā gadījumu analogija tiek attiecināta uz procesuālo tiesību normām;
- nedaudz vairāk kā 50 % gadījumu tiek piemērota likuma analogija;
- pārējos gadījumos tiek piemērota tiesību analogija.

Tomēr jānorāda, ka laikposmā no 2016. gada līdz šim brīdim šie rādītāji ir samazinājušies.

Tiesas spriedumos aplūkotajos gadījumos analogijas jēdziena un satura izpratnes problēmas izpaužas šādi:

- tiesas neatšķīra likuma analogiju no tiesību analogijas;
- no atsevišķiem nolēmumiem vispār nebija saprotams, kā tiesas nonākušas pie analogijas piemērošanas / nepiemērošanas secinājumiem;
- atsevišķos nolēmumos netika vērtēti no tiesību viedokļa nozīmīgi materiāli tiesiskie aspekti, lai lietu varētu objektīvi izspriest;
- tiesas analogiju nepamatoti piemēroja gadījumos, kuros tas nebija nepieciešams, un nepiemēroja tajos, kuros tas bija nepieciešams;
- tiesas, piemērojot analogiju, neņēma vērā Satversmē nostiprinātās personu pamattiesības un vienlīdzības un taisnīguma principu.

Analogijas jēdziena un satura izpratnes un piemērošanas problemātika tiesu praksē ir diezgan satraucoša, tādēļ raksta turpinājumā sniegts izklāsts par analogijas jēdziena un satura pareizu izpratni un piemērošanu kopsakarā ar tiesas pieļautajām kļūdām.

Likuma un tiesību analogijas nepareiza piemērošana

Jau no jēdzieniem “likuma analogija” un “tiesību analogija” iespējams vispārīgi secināt, ka likuma analogija attiecas uz kādu konkrētu likuma normu (ar likuma normu šeit tiek saprasti ārējie normatīvie akti), bet tiesību analogija – uz daudzām tiesībām (tiesības šeit ir jāsaprot plašākā nozīmē), kuras jāpiemēro pēc analogijas. Viens no Latvijas tiesību zinātniekiem A. Plotnieks norāda, ka likuma analogija (latīņu val. *analogia legis*) ir tiesību normas attiecināšana uz gadījumu, uz kuru norma pēc tās vārdiskā formulējuma jēgas tieši neattiecas, bet kurš pēc būtiskajām pazīmēm ir līdzīgs normas hipotēzē

Rolands Kikors. Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satura izpratnes attīstībā

aprstītajam gadījumam [49, 327]. Piemērojot likuma analogiju, tiek meklēts kopsaucējs starp tiesisko sastāvu un faktisko sastāvu [37, 477]. Papildus tam jānorāda, ka likuma analogija ir individuāla analogija, kuru piemērojot tiek izmantota noteikta tiesību norma. Pirmkārt, noskaidro tiesību normu, kuras hipotēze visvairāk atbilst faktiskajiem apstākļiem; otrkārt, noskaidro, vai nepastāv slēdziens par pretējo (latīņu val. *argumentum a contrario*); treškārt, pārbauda, cik stipra ir analogija un vai tā ir sociāli nepieciešama tās efektivitātes ziņā; ceturtkārt, veic subsumpciju [54, 96–97].

Turpreti, piemērojot tiesību analogiju (latīņu val. *analogia iuris*), no vairākiem normatīvajiem noteikumiem tiek izsecināts vispārējs tiesību princips, kurš pēc sava satura un jēgas ir attiecināms uz normatīvajā aktā neregulētu gadījumu, tāpat kā uz regulētajiem gadījumiem [44, 383]. Tiesību analogijas rezultāts ir vispārējs tiesību princips, par kuru runā kā tiesību tālāku veidošanu, kas izgājusi ārpus iespējamās vārdiskās jēgas, ja tiesneša nolēmums nerada tikai vienu noteikumu vienam konkrētam sastāvam, bet tā radītais noteikums attiecas uz nenoteiktu gadījumu skaitu [48, 102]. Vācu tiesību zinātnieks F. Budlinskis norāda arī uz atšķirību starp analogijas ceļā radītajiem vispārējiem tiesību principiem un vispārējiem (“dabiskajiem”) tiesību principiem [37, 477]. Proti, ja, piemērojot analogiju, faktiskajam sastāvam pēc būtības tiek pielīdzināta tiesību norma ar pilnvērtīgu tiesisko sastāvu un tiesiskajām sekām, tad vispārējie (“dabiskie”) tiesību principi satur tikai kādu vispārēju vērtību un uzdevumu, bet atklāts paliek jautājums, kā to precīzi realizēt vai kā atbilstoši piemērot no tā izrietošās tiesiskās sekas. Tiesu praksē bieži vien tiek runāts arī par tiesību normu analogiju, tomēr tiesas parasti ar to ir domājušas tieši tiesību analogiju [51]. Pastāv arī tiesu nolēmumi, no kuriem var izsecināt, ka tiesa, lietojot vārdus “tiesību normu analogija”, jauc likuma analogiju ar tiesību analogiju, nenonākot pie konstruktīva un strikta viedokļa, kurš analogijas veids tad īsti jāpiemēro [18].

Tiesu praksē vērojami vairāki spriedumi, kuros tiesas neatšķir likuma analogiju no tiesību analogijas un gala secinājuma izdarīšanai kā pamatojumu izvēlas vienu konkrētu veidu. Piemēram, Cēsu rajona tiesas 2017. gada 12. jūnija spriedums lietā Nr. C11059217 ir tipisks tiesību analogijas piemērošanas gadījums, kurā tiesa to ir nosaukusi par likuma analogiju [16]. Šādi spriedumi aplūkojamā jautājuma kontekstā nav retums, un tie pieņemti (tas izriet no publiski pieejamās informācijas) vismaz kopš 2013. gada [12, 13, 14, 15, 16, 17, 26, 28, 29, 31]. Spriedumos tika analizēts jautājums, vai personai, kura sasniegusi 18 gadu vecumu un kura studē izglītības iestādē, un kura pati nespēj sevi apgādāt, šī iemesla dēļ ir tiesības no apgādātāja saņemt uzturlīdzekļus. Tiesas secinājumu pamatā tika izmantotas šādas tiesību normas: Civillikuma 179. pants: “Vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu”; 219. pants: “Nepilngadība abu dzimumu personām turpinās tik ilgi, kamēr tās sasniedz astoņpadsmit gadu vecumu” [1] un likuma “Par valsts pensijām” 19. panta ceturtā daļa: “Par darba nespējīgiem ģimenes locekļiem uzskatāmas arī šā panta otrajā un trešajā daļā norādītās personas, kuras nav sasniegušas 24 gadu vecumu, ja tās laikā, kad iestājusies apgādnieka nāve, vai vēlāk mācās vai studē vispārējās, profesionālās izglītības iestādēs, koledžās vai augstskolās pilna laika klātienē, izņemot laiku, kad persona ir pārtraukusi studijas” [7]. Tiesa konstatēja, ka persona, lai

arī ir sasniegusi 18 gadu vecumu, nevar sevi apgādāt, turklāt šādu iespēju neizslēdz arī minētā likuma "Par valsts pensijām" 19. panta ceturtdaļa. Tomēr tiesa sprieduma taisīšanas pamatā tieši atsaucās uz likuma analogiju, lai gan no sprieduma ir acīmredzams, ka tiesa lietas iznākuma panākšanai kopsakarā izvērtēja gan Civillikuma 179. pantu un 219. pantu, gan likuma "Par valsts pensijām" 19. panta ceturto daļu. Tādējādi tiesa ieguva vispārīgu secinājumu, ka ikviena no iepriekš minētajām tiesību normām satur ko tādu, kas tiek likts galīgā slēdziena taisīšanas pamatā. Tādēļ šeit nevar runāt par likuma jeb individuālo analogiju, bet tā ir tiesību analogija. Papildus minētajam jānorāda, ka sabiedrībā varētu rasties jautājums, kāpēc publiskot šādu tiesas pieļautu kļūdu, ja neatkarīgi no tā, vai tiesa atsauca uz likuma analogiju vai tiesību analogiju, sprieduma iznākums paliek nemainīgs? Atbilde ir pavisam vienkārša – vienotas tiesu prakses, doktrīnas un izpratnes par analogijas jēdziena un satura metodoloģisko piemērošanu veidošanai ir nepieciešams veicināt sabiedrisko diskusiju par šādām problēmām, lai esošie un topošie tiesību zinātnieki un tiesību normu piemērotāji būtu motivēti izglītoties un praktizēt tiesu sistēmā, kurā viņi var paļauties, ka juridiskā kvalitāte gan kopumā, gan analogijas piemērošanā ir visaugstākajā līmenī.

Nepietiekama analīze un vērtēšana

Nepietiekama analogijas satura un jēdziena analīze daudzos gadījumos var būt ne tikai iemesls nepareiza sprieduma pieņemšanai, bet arī turpmākai gan tiesas, gan ārpustiesas strīdu risināšanai. Turklāt sprieduma objektivitātes trūkums var izpausties arī tajā, ka tiesas nevērtē no tiesību viedokļa nozīmīgos materiāli tiesiskos aspektus, lai vispār nonāktu pie analogijas piemērošanas. No tiesību viedokļa nozīmīgi materiāli tiesiskie aspekti ir tie, kas vienoti un bez pretējas tagadnes izpratnes atzīti kā ārējos normatīvajos aktos, tā arī doktrīnā un judikatūrā. Tas nozīmē, ka tiesību normu piemērotājam pirms galīgās izšķiršanās par analogijas piemērošanu jāapsver, vai argumentācija, ar kuru pamato tiesību normu piemērotāja secinājumus, nav pretrunā ar citām tiesību normām, vispārējiem tiesību principiem, doktrīnu un judikatūru. Vienlaikus tiesnesim jāapsver, kādas juridiskās sekas tiks radītas sprieduma adresātam un vai šīs sekas bez papildu argumentācijas nebūs acīmredzamā pretrunā ar pastāvošajiem uzskatiem.

Piemēram, Augstākā tiesa kādā spriedumā atzina, ka arī rakstiski nenoslēgtiem darba līguma grozījumiem pēc analogijas ir piemērojams Darba likuma 41. pants, kurā ir akcentēta rakstiski nenoslēgta darba līguma atzišana un ietērpšana rakstiski [22]. Šo Augstākās tiesas atziņu savā argumentācijā izmantoja pirmās instances tiesa un apelācijas instances tiesa, ko var konstatēt no cita Augstākās tiesas sprieduma – 2015. gada 26. janvāra sprieduma lietā Nr. SKC-1650/2015 [23]. Tomēr pati Augstākā tiesa šo apstākli nevērtēja un atzina, ka šajā gadījumā nav piemērojama analogija. Problēmu radīja tas, ka minētie darba līguma grozījumi, kuri, pēc pirmās un apelācijas instances tiesas ieskata, *de facto* atbilst analogijai ar Darba likuma 41. pantu, bija tādi, kas acīmredzami pasliktina darbinieka tiesisko stāvokli. Augstākā tiesa šo apstākli neņēma vērā, tomēr tai bija

pienākums izvērtēt, vai šis ir tas gadījums, kurā darba līguma grozījumus, kas acīmredzami pasliktina darbinieka tiesisko stāvokli, ir vērts apspriest saistībā ar analogijas piemērošanu. Ja tas būtu vērtēts, Augstākā tiesa, iespējams, nonāktu pie secinājuma, kurš veicinātu daudzpusīgu diskusiju turpmākajos ārpus tiesas un tiesas strīdos, jo šādi darba līguma grozījumi nav piemērojami pēc analogijas ar Darba likuma 41. pantu.

To var pamatot arī ar taisnīguma principu. Latviešu tiesību zinātnieks E. Meļķis norādījis, ka taisnīguma princips ir pamatā dzīves gadījuma faktiskā sastāva līdzībai ar normas tiesisko sastāvu, proti, ka līdzīgi gadījumi ir izšķirami līdzīgi [46, 60], pamatojoties uz Satversmes 91. pantu. Arī vācu tiesību zinātnieks R. Cipēliuss uzskata, ka, piemērojot analogiju, jāievēro taisnīguma princips [55, 62], pretējā gadījumā tas būtu netaisnīgi visos analogiskajos gadījumos, piemēram, minētā Augstākās tiesas sprieduma kontekstā – rakstiski nenoslēgti darba līguma grozījumi tiktu atzīti un noslēgti rakstiski pēc analogijas ar Darba likuma 41. pantu.

Papildus jānorāda, ka arī Augstākās tiesas 2012. gada 25. janvāra spriedumā lietā Nr. SKC-18/2012 ir saskatāmas zināmas analogijas jēdziena un satura piemērošanas problēmas [22]. Šajā spriedumā Augstākā tiesa pēc analogijas piemēroja Civilprocesa likuma 406. pantu, kas tolaik sastāvēja no vairākām daļām, un ne visas no tām attiecās uz konkrēto gadījumu [2].

Izprotot likuma analogiju, ne vienmēr jāaprobežojas tikai ar kādu konkrētu likuma pantu, daļu vai punktu, bet gan tieši ar to tiesisko sastāvu, kuru var pēc visām nepieciešamajām līdzībām pakārtot faktiskajiem apstākļiem. Tādējādi, skrupulozi neizvērtējot, kuras vārdkopas attiecas uz konkrēto dzīves gadījumu un ir piemērojamas pēc analogijas, var, pirmkārt, nonākt pie nepareiza secinājuma; otrkārt, radīt problemātiku tiesību normu piemērotājiem piemērot to pašu normu pēc analogijas un atsaukties uz šīm tiesas atziņām nākotnē.

Visbeidzot, kādā citā Augstākās tiesas spriedumā – 2003. gada 5. novembra spriedumā lietā Nr. SKC-534 – tiesa secināja: ja darbinieks uzreiz pēc prettiesiskas atļaušanas ir strādājis citā, mazāk apmaksātā amatā, tad pēc analogijas ar Darba likuma 126. panta otro daļu darbiniekam ir tiesības tikai uz starpību starp jaunā darba samaksu un iepriekšējā darba vidējo izpeļņu [18]. Tomēr Augstākā tiesa neizvērtēja šādus no tiesību viedokļa nozīmīgus materiāli tiesiskos aspektus: pirmkārt, vai darbinieks līdztekus iepriekšējai darbavietai ir strādājis citur (šis apstāklis būtu ņemams vērā, lai noteiktu kopējo tajā laikā saņemto atalgojumu un aprēķinātu izmaksājamo starpību); otrkārt, vai darba devējs var palikt nesodīts gadījumā, ja viņš ir patvaļīgi rīkojies un darbiniekam vidējās izpeļņas starpība neveidojas (jo citu tiesiskās aizsardzības līdzekļu, ja netiek pierādīta atšķirīga attieksme vai diskriminācija, darbiniekam nav). Tādējādi Augstākās tiesas spiedums, vismaz daļēji, nav pareizs un minētā Augstākās tiesas nostāja būtu jāpārskata, kā tas jau minēts nesenaajā tiesību doktrīnā [43].

Analogijas nepamatota piemērošana un nepiemērošana

Tiesu praksē bieži vien vērojama tendence bez īpašas analīzes piemērot analogiju tur, kur nav nepieciešams, bet nepiemērot tur, kur ir nepieciešams. Viens no šādas rīcības iemesliem ir tiesas nepareizā izšķiršanās, vai konkrētajā lietā ir piemērojama kāda no tiesību normu iztulkošanas metodēm vai arī jāizvēlas tiesību tālāka veidošana. Robeža starp abām minētajām tiesību normām vienmēr ir to vārdiskajā jēgā [53, 128]. Turklāt tiesas līdz galam neizvērtē taisnīguma principu un arī to, vai konkrētā tiesību normas piemērošanas konstrukcija vispār attiecas uz analogiju juridiskā nozīmē.

Piemēram, Bauskas rajona tiesa 2016. gada 1. novembra spriedumā lietā Nr. C10072815, konstatējot, ka prasītājs nav pilnīgi samaksājis valsts nodevu, piedzina šo nodevu par labu valstij no atbildētāja, pēc analogijas piemērojot Civilprocesa likuma 42. panta pirmo daļu: “[..] ja prasītājs no to samaksāšanas bijis atbrīvots [..].” Tomēr šis tiesas secinājums ir kļūdainš, jo šajā situācijā tiek pārkāpts taisnīguma princips. Proti, likumā ir regulētas situācijas, kurās prasītājs no valsts nodevu samaksas ir atbrīvots, piemēram, trūcīgā statusa dēļ. Savukārt šajā gadījumā tiesa lēmuma par lietas ierosināšanu pieņemšanas brīdī neatstāja prasības pieteikumu bez virzības un šo savu kļūdu piesprieda atbildētājam, kurš faktiski varēja paļauties, ka prasītājs par civilprocesu norēķināsies saskaņā ar likumu. Tā vietā tiesa piesprieda šīs naudas summas iekasēt no atbildētāja.

Jau iepriekš šajā rakstā tika norādīts, ka analogijas piemērošana pamatojas uz taisnīguma principu. Tādēļ pirms analogijas piemērošanas tiesai bija jāizvērtē, vai šāda izšķiršanās ir taisnīga un atbilstoša. Savukārt kādā citā spriedumā Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija noraidīja analogiju, kā vienīgo argumentu izmantojot šādu viedokli: “[..] analogija šajā gadījumā nav piemērojama, jo minētā tiesību norma neregulē pušu tiesiskās attiecības.” [17] Rezultātā kļūdainš ir arī spriedums. Ja tiesību norma regulētu pušu tiesiskās attiecības, tad analogijas piemērošana nebūtu nepieciešama, pietiktu minēto normu iztulkot. Savukārt, ja minētā norma neregulē pušu tiesiskās attiecības, tad jāmeklē līdzības starp tiesību normu un gadījumu no dzīves. Tad, iespējams, būtiskie apstākļi sakristu un analogija būtu piemērojama.

Visbeidzot, kādā no spriedumiem tiesa ir palaidusi garām atbildētāja ierosinājumu pēc analogijas piemērot nepārvaramu varu, kura, kā to sacījis atbildētājs, nav definēta Civillikumā, tāpēc tā jāaizņemas no UNIDROIT starptautiskajiem komercīgumu principiem [8]. Tomēr jānorāda, ka saskaņā ar analogijas teoriju nepārvarama vara kā nenoteikts juridisks jēdziens nav piemērojama pēc analogijas, un tiesību normu, kura satur nenoteiktu juridisku jēdzienu, nevar piemērot pēc analogijas, ja par analogijas piemērošanas apstākli tiek izmantots tieši nenoteikts juridisks jēdziens. Analogija ir tiesību tālākas veidošanas paņēmieni atklāto likuma “robu” aizpildīšanai [41, 326]. Savukārt nepārvarama vara, kā to norādījis ievērojama latviešu tiesību zinātnieks E. Levits, vispirms jāpiepilda ar konkrētu saturu konkrētā gadījuma kontekstā [45, 166]. Ja minētais gadījums neatbilst nepārvaramas varas definīcijai, tad nav konstatējami nepārvaramas varas apstākļi.

Un tieši tāpēc, ka nenoteikts juridisks jēdziens pirms tā piemērošanas jāaizpilda ar saturu, konkrētajā gadījumā analogija nav piemērojama, jo nepastāv atklāts likuma “robs”.

Nenoteikti juridiski jēdzieni nav piemērojami pēc analogijas, līdzīgi jāizturas arī pret tiesību normām, kuras satur ģenerālklausulas (piemēram, labi tikumi, laba ticība). Tās nav piemērojamas pēc analogijas, ja minētā ģenerālklausula tiek izmantota par analogijas piemērošanas apstākli. Šāds secinājums ir cieši saistīts ar ģenerālklausulu jēdziena izpratni, proti, šie jēdzieni pirms to piemērošanas ir jāpiepilda ar konkrētu saturu visai kazuistiskā veidā, meklējot universālas un juridiski abstraktas vadlīnijas [45, 162–205]. Jānorāda gan, ka ne vienmēr tiesa, analogiju nepamatoti piemērojot vai nepiemērojot, lietu izspriež nepareizi. Tieši pretēji – sprieduma gala rezultāts dažkārt ir pareizs un taisnīgs, tāpēc apstrīdēt tā būtību uz analogijas nepareiza jēdziena un satura izpratnes pamata nebūtu pareizi.

Normatīvā regulējuma, kas transformēts salīdzināmā tiesību sistēmā, piemērošana pēc analogijas

Diezgan maz ir apskatīts jautājums par tiesiskām attiecībām, kas citā salīdzināmā tiesību sistēmā radušās pirms sprieduma pieņemšanas un uz kurām agrāk attiecās pavisam cits normatīvais regulējums. Pēc analogijas jāpiemēro jaunāks normatīvais regulējums, kas pieņemts jaunā tiesību sistēmā. Viens no šādiem prakses gadījumiem ir strīds starp Latvijas Republikas Kultūras ministriju un AS “Rīgas Kinostudija” [24], kas sabiedrībā guva plašu rezonansi. Augstākā tiesa vērtēja, vai prasītājam – Latvijas Republikas Kultūras ministrijai – pieder īpašuma tiesības uz AS “Rīgas Kinostudija” uzņemtajām filmām, kuras tika radītas pirms Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, t. i., Padomju Latvijas laikā. Kultūras ministrijai viens no argumentiem bija šāds: vēl pirms Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas filmas, par kurām ir strīds, pārgāja valsts īpašumā, tātad arī pēc neatkarības atjaunošanas tām jābūt valsts īpašumā. Pamatojumā tika norādīts Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1993. gada 11. maija lēmuma “Par Latvijas Republikas likuma “Par autortiesībām un blakustiesībām” spēkā stāšanās kārtību” 8. punkta 2. apakšpunkts: “Uzdot Latvijas Republikas Ministru Padomei līdz 1993. gada 15. maijam iesniegt Latvijas Republikas Augstākajai Padomei likumprojektu par valsts īpašumā esošo audiovizuālu darbu tālākas izmantošanas kārtību, ņemot vērā šā likuma 11. pantā noteiktās autortiesības.” [6]

Tomēr Augstākā tiesa secināja:

“Apsverot vēlākā normatīvā regulējuma attiecināšanu uz juridisko personu autortiesībām pēc analogijas, proti, tā transformāciju salīdzināmā tiesību institūtā, kas atbilst Latvijas tiesību sistēmai, ņemams vērā, ka likumdevējs Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1993. gada 11. maija lēmumā “Par Latvijas Republikas likuma “Par autortiesībām un blakustiesībām” spēkā stāšanās kārtību” 8. punkta 2. apakšpunktā pauda noteiktu gribu jautājumā par, tā ieskatā, valstij piekritīgām filmām regulēt ar atsevišķu normatīvo aktu. Neraugoties

Rolands Kikors. Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satura izpratnes attīstībā

uz lēmumā izmantoto neprecīzo izteiksmi [ar to, visticamāk, tiesa domāja to, ka lēmuma 8. punkta 2. apakšpunktā ir minēti valsts īpašumā esoši darbi – R. K.], secināms, ka likumdevējs jautājumu par strīdus periodā radītajām filmām bija vēlējis regulēt patstāvīgi. Atbilstošs normatīvais regulējums nav pieņemts līdz pat šim brīdim. 2010. gadā pieņemot Filmu likumu, likumdevējs noregulēja tikai jautājumu par valstij jau piederošu tiesību izmantošanu, taču attiecībā uz strīdus periodā tapušajām filmām nenoteica to veidošanā iesaistīto subjektu tiesību veida, apjoma, aizsardzības ilguma un piederības jautājumus. Šādos apstākļos, kad likumdevējs ir paudis gribu tiesisko situāciju regulēt pats, analogija nav piemērojama, un juridisko personu autortiesības atzīstamas par pārstājušām pastāvēt vēlākais ar likuma “Par autortiesībām un blakustiesībām” spēkā stāšanās brīdi.” [24]

Spriduma pareizība nav apstrīdama, tomēr ir nepieciešams attīstīt šo Augstākās tiesas argumentāciju atbilstoši analogijas jēdziena un satura izpratnei. Proti, ja reiz Augstākā tiesa secināja, ka minētais Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums ir uzrakstīts neprecīzi un nav noregulējis juridisko personu autorību, tad loģiski rodas jautājums, kā un vai ir nepieciešams noregulēt Latvijas Republikas kā sākotnējās juridiskās personas tiesības uz filmām. Atbilde meklējama tajā, ka pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas tiesību sistēma tika transformēta un padomju laika tiesību akti vairs nav juridiski saistoši. Tādējādi izveidojas situācija, kurā juridiski nepastāv tiesiskās attiecības, kurām pēc analogijas varētu piemērot Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmumu, un tātad *a priori* nevar runāt par kādu tiesību tālāku veidošanu, jo tiesību tālakai veidošanai nav juridiskā pamata.

Pamattiesību trejkāršā ietekme – būtisks priekšnoteikums analogijas jēdziena un satura metodoloģiski pareizai piemērošanai

Mūsdienās analogijas piemērošanai vairs nav tikai teorētiska nozīme, kas pamatota ar pareizu jēdziena un satura izpratni. Metodoloģiski pareizas piemērošanas pamatā ir arī Satversmē nostiprinātās pamattiesības, kuras jāievēro ne tikai administratīvajām tiesām un krimināltiesām, bet arī vispārējās jurisdikcijas tiesām, kurām, izskatot horizontālos strīdus, jāņem vērā arī personu pamattiesības. To, ka konstitucionālās tiesības aizsargā arī analogijas piemērošanu privāttiesībās, pamato Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedumā lietā Nr. 2001-07-0103 minētais:

“Cilvēktiesību aizsardzība kā viena no tiesiskas valsts svarīgākajām garantijām nosaka valsts pienākumu nodrošināt efektīvu aizsardzību ikvienam, kura tiesības ir pārkāptas. [...] Konstitucionālās tiesības aizsargā gan privātpersonu intereses, gan ar īpašumu saistītās sabiedriskās attiecības, kā arī konstitucionālās tiesības piešķir tiesības tiešajiem tiesisko attiecību dalībniekiem aizsargāt savas konstitucionālās tiesības. [...] Kā jebkura cilvēktiesību norma, arī Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertā tiesību norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti. Bez tam šī norma neparedz, ka tās konkretizēšanai nepieciešams īpašs likums. Šāda likuma neesamība ir saistāma ar Satversmes 92. panta trešā teikuma tiešas piemērošanas iespēju un nevar būt iemesls atteikumam pieņemt tiesā indivīda prasību par atlidzinājuma piedziņu.” [36]

Rolands Kikors. Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satura izpratnes attīstībā

Līdzīgu nostāju ir paudusi arī Augstākā tiesa savā 2009. gada 20. maija spriedumā lietā Nr. SKC-383/2009: “Darbinieku pret psiholoģisko teroru aizsargā ne tikai Satversme, bet arī Darba likums.” [20]

Loģiski izriet, ka darbinieku pret otru privāttiesību subjektu – darba devēju – aizstāv arī Satversme. Arī Latvijas tiesību zinātnieks *Dr. iur.* Edvīns Danovskis norāda, ka cilvēka pamattiesību ietekme privāttiesiskajās attiecībās vairs netiek apšaubīta [38, 118–130]. Kā vienu no šeit analizētajiem spriedumiem pamattiesību trīskāršās ietekmes kontekstā jāmin Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2006. gada 14. jūnija lēmumu lietā Nr. SKC-488 19], kurā Augstākā tiesa secināja: “Līdz ar to netiek sasniegts likuma mērķis garantēt procesa dalībniekiem tiesības pārsūdzēt tiesas lēmumu saskaņā ar Civilprocesa likuma 449. panta trešo daļu un Satversmes 92. pantu.”

Savukārt par kļūdainu un no pamattiesību viedokļa prettiesisku spriedumu ir uzskatāms jau šajā publikācijā pieminētais Augstākās tiesas 2003. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. SKC-534 [18], kurā tiesa, neizvērtējot Satversmes 106. panta saturu, nevietā piemēroja analogiju, kura šajā gadījumā pavisam noteikti nebija nepieciešama. Papildus jānorāda, ka analogijas jēdziena un satura metodoloģijas īpatnības privāttiesībās jāskata kopā ar Satversmē nostiprināto taisnīguma un vienlīdzības principu. Ja izveidojas situācija, kurā tiek atklāts likuma “robs”, pirmkārt, detalizēti jāizvērtē, vai pastāv analogijas piemērošanas sākotnējie priekšnoteikumi kopsakarā ar izskatāmo dzīves gadījumu; otrkārt, jāņem vērā arī Satversmē nostiprinātās garantijas likuma “roba” aizpildīšanā; treškārt, atsevišķi jāizdara nepieciešamie apsvērumi par taisnīguma un vienlīdzības principa ievērošanu un piemērošanu. Ja kāda no trīs elementiem trūkst vai kāds netiek pilnībā izpildīts, pastāv iespēja, ka tiesa var izdarīt kļūdainu secinājumu un šādā veidā *a priori* aizskart personas pamattiesības.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Analizējot Latvijas tiesu praksi / judikatūru, kas izveidojusies kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, var secināt, ka analogija ir visvairāk kļūdaini piemērotā juridiskā metode. Šādas kļūdas rada visai pamatīgas problēmas fizisko un juridisko personu tiesiskajā aizsardzībā gadījumos, kuros pusēm *per se* šāda aizsardzība ir ievērojami mazāka nekā administratīvajās lietās un krimināllietās.
2. Analogijas jēdziena un satura izpratnes metodoloģijas problēmas ir saskatāmas gan analogijas jēdziena un satura nepareizā piemērošanā, gan analogijas piemērošanā gadījumos, kuros tas nav nepieciešams, un analogijas nepiemērošanā tajās reizēs, kad piemērošana ir vitāli svarīga.
3. Bieži pieļautā kļūdainā analogijas jēdziena un satura izpratne, klišejiski iesakņojoties tiesu praksē, piemēram, privāttiesību kontekstā, skar arī cilvēka pamattiesību trīskāršo ietekmi un vairs neatbilst Satversmē garantētajām cilvēka pamattiesībām, kuras tiesām jāņem vērā metodoloģiski pareiza nolēmuma sagatavošanā.

4. Ja izveidojas situācija, kurā atklāts likuma “robs”, pirmkārt, detalizēti jāizvērtē, vai pastāv analogijas piemērošanas sākotnējie priekšnoteikumi kopsakarā ar izskatāmo dzīves gadījumu; otrkārt, jāņem vērā arī Satversmē nostiprinātās garantijas likuma “roba” aizpildīšanā; treškārt, atsevišķi jāizdara nepieciešamie apsvērumi par taisnīguma un vienlīdzības principa ievērošanu un piemērošanu.

It is Time to Turn Over a New Page in Evolution of Understanding the Concept and Matter of Analogy in Private Law Court Practice in the Republic of Latvia

Abstract

In the article, past practice and judicature of the courts of the Republic of Latvia on the implementation of analogy method have been studied. Correct implementation of analogy method cannot include mere memorisation and implementation of it in particular situations. It is also important to consider substantial material law aspects and evaluate the presence of the triple influence of human rights in each private legal relationship separately. By reviewing previously mentioned aspects in the scope of private law, courts have a duty to evaluate whether in democratic society one of the parties is satisfied as much as possible, but the other party must not suffer more than it did any damage to the first.

Keywords: analogy, triple influence of human rights, private law.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Civillikums: Latvijas Republikas likums. *Valdības Vēstnesis*. 41, 20.02.1937. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> [sk. 13.04.2018.].
2. Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 326/330(1387/1391), 03.11.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=50500> [sk. 13.04.2018.].
3. Darba likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 105(2492), 06.07.2001. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=26019> [sk. 13.04.2018.].
4. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums: pieņemts 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [sk. 13.04.2018.].
5. Par autortiesībām un blakustiesībām: Latvijas Republikas likums: zaudējis spēku. *Latvijas Vēstnesis*. 31, 29.05.1993. Iegūts no: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=56878> [sk. 13.04.2018.].
6. Par Latvijas Republikas likuma “Par autortiesībām un blakustiesībām” spēkā stāšanās kārtību”: LR Augstākās Padomes lēmums: stājās spēkā 11.05.1993., zaudējis spēku. *Latvijas Vēstnesis*. 31, 29.05.1993. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=56879> [sk. 13.04.2018.].

Rolands Kikors. Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satūra izpratnes attīstībā

7. Par valsts pensijām: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 182(465), 23.11.1995. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=38048> [sk. 13.04.2018.].
8. UNIDROIT starptautiskie komercīgumu principi. Iegūts no: <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf> [sk. 13.04.2018.].

Tiesu prakse

9. Balvu rajona tiesas 2013. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. C09031913.
10. Cēsu rajona tiesas 2015. gada 26. marta spriedums lietā Nr. C11061715.
11. Cēsu rajona tiesas 2015. gada 31. augusta spriedums lietā Nr. C11090715.
12. Cēsu rajona tiesas 2016. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. C11092216.
13. Cēsu rajona tiesas 2017. gada 10. marta spriedums lietā Nr. C11044617.
14. Cēsu rajona tiesas 2017. gada 27. marta spriedums lietā Nr. C11045217.
15. Cēsu rajona tiesas 2017. gada 9. maija spriedums lietā Nr. C11052817.
16. Cēsu rajona tiesas 2017. gada 12. jūnija spriedums lietā Nr. C11059217.
17. Latgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2014. gada 15. maija spriedums lietā Nr. C09020413.
18. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2003. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. SKC-534. Nav publicēts.
19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2006. gada 14. jūnija lēmums lietā Nr. SKC-488.
20. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2009. gada 20. maija spriedums lietā Nr. SKC-383/2009. Nav publicēts.
21. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2010. gada 10. novembra spriedums lietā Nr. SKC-821. Nav publicēts.
22. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2012. gada 25. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-18/2012.
23. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-1650/2015.
24. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 31. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-69/2017.
25. Rēzeknes rajona tiesas 2016. gada 25. augusta spriedums lietā Nr. C26151816.
26. Rēzeknes rajona tiesas 2016. gada 31. oktobra spriedums lietā Nr. C26208916.
27. Rēzeknes tiesas 2014. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. C26045214
28. Rēzeknes tiesas 2014. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. C26045314.
29. Rēzeknes tiesas 2015. gada 29. aprīļa spriedums lietā Nr. C26120514.
30. Rēzeknes tiesas 2015. gada 19. maija spriedums lietā Nr. C26120014.
31. Rēzeknes tiesas 2015. gada 30. septembra spriedums lietā Nr. C26105115.
32. Rēzeknes tiesas 2015. gada 11. novembra spriedums lietā Nr. C26129915.
33. Rēzeknes tiesas 2016. gada 16. februāra spriedums lietā Nr. C26130215.
34. Rēzeknes tiesas 2016. gada 25. februāra spriedums lietā Nr. C26130115.
35. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2014. gada 2. jūnija spriedums lietā Nr. C28280413.
36. Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103. Iegūts no: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?case-filter-years=%5B2001%5D&case-filter-status=&case-filter-types=&case-filter-result=&searchtext> [sk. 04.04.2018.].

Rolands Kikors. Latvijas Republikas privāttiesību tiesu praksē laiks pāršķirt lappusi analogijas jēdziena un satūra izpratnes attīstībā

Literatūra

37. Bydlinski, F. 1991. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. 2., erg. Aufl. Wien.
38. Danovskis, E. Horizontal Effect of Basic Human Rights in Private Law as a Common Trend of European Integration. No: *European Integration and Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives*. 2011. Rīga: University of Latvia Press.
39. Esser, J. 1972. *Vorverständnis und Methodenwahl in der Rechtsfindung: Rationalitätsgarantien der richterlicher Entscheidungspraxis*. Frankfurt am Main: Athenäum.
40. Heller, T. 1961. *Logik und Axiologie der analogen Rechtsanwendung*. Berlin: de Gruyter.
41. Kalniņš, E. 2005. *Privāttiesību teorija un prakse*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
42. Kaufmann, A. 1982. *Analogie und Natur der Sache*. 2. verbess. und ergänzte Aufl. Heidelberg: R. V. Decker & C. F. Müller.
43. Kikors, R. 2017. Darbinieka likumā noteikto tiesību uz atlīdzību pēc prettiesiska uzteikuma pilnveidošana. *Jurista Vārds*. 45(999), 31.10.2017.
44. Larenz, K. 1991. *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. 6. Aufl. Berlin.
45. Levits, E. 2003. Ģenerālklausulas un iestādes rīcības brīvība. *Likums un Tiesības*. 5. sēj., 6(46).
46. Meļķisis, E. 2000. *Attīstības tendences dažos tiesību teorijas un prakses jautājumos*. Rīga: Latvijas Universitāte.
47. Neimanis, J. 2004. *Ievads tiesībās*. Rīga: zvērināts advokāts Jānis Neimanis.
48. Neimanis, J. 2006. *Tiesību tālākveidošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
49. Plotnieks, A. 2013. *Tiesību teorija & juridiskā metode*. Rīga: Izglītības solī.
50. Schmalz, D. 1992. *Methodenlehre für das Juristische Studium*. 3. Aufl. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
51. Sinayskiy, V. 2000. *Tekhnika juridicheskoj metodologii v svyazi s obshchim ucheniyem o metodologii*. Rīga: RGSO. (Синайский, В. *Техника юридической методологии в связи с общим учением о методологии*. Рига: РГСО, 2000).
52. Slaņķe, G. 2012. Tiesību tālākveidošana krimināltiesībās. *Jurista Vārds*. 37(736), 11.09.2012.
53. Tiesību tālākveidošana. No: *Juridiskās metodes pamati. 11 solī tiesību normu piemērošanā*. 2003. E. Meļķisis, zin. red. Rīga: Latvijas Universitāte.
54. Weinreb, L. (2005). *Legal Reason: the Use of Analogy in Legal Argument*. Cambridge University Press.
55. Zippelius, R. 1994. *Juristische Methodenlehre*. 6. Aufl. Munchen: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.